

Түркү ата

Көңүм эл кытайларда,
Жазылыптыр жазмаларда,
Түркү элинің түркү атасы;
Болуптыр - Тун падышасы.
Насим - көк бөрү экени,
Көп айтылган санжырада.

Жоо тийип, капшытынан,
Күшүрүп кайгы капшытынан,
Кандуу кыргыз башталганда,
Каза болып бар баласы.
Тэңир жамап, ал жалганда,
Аман калды кенже бала.

Бирок, сарбаз таап алып,
Кесип салды эки колун,
Дагы кесті, эки аяғын.
Аёсуз ченебегендей,
Аныс да, аз келгендей,
Баткакка батырып кеткен качып.

Кандуу кыргыз болгон жерге,
Кыр-кырдан кан исине,
Карышкырлар келет демде.
Бир канчык таап алып,
Бийик тоого алып барып,
Өстүрдү баланы ийинінде.

Баш кошуп, никелешкен,
Бөрү- канчык менен бала.
Он уулду болгон дешет,
Атасы Тун, энеси Бөрү, - тайпалар:
Кыргыз, кыпчак, татарлар...
Эң кенжеси Аминадан,
Таратыр калган тайпалар;

Найман, Адай, Коңурат,
Жалайыр, Керей, Кыяк,
Чүйсүн, Каңлы, Уак... -
Бириккен бир чамгаракка,
«Маңгилек эл Казак», -
Түрк элине «Кара Чамгарак»!

Он баладан тараган,
Насим- бөрү анадан,
Төтөли- бөри түркүлөр,
Топусун баштан үкүлөөр,
Эл болгон Тэңир жамаган!
Тамир, Алай, Улуу- Тлоо,
Ала-Тлоо, Алтай жайнаган.

Убакыт өтүп арадан,
Түтүнү Көккө тараган,
Көп түрктүн көсөм Атасы,
Тэңирдин тийип батасы,
Жортул жүрүп жер бетин,
Көп жакшылык жасаган.

Түркүмү өрдүп ар жерде:
Орал, Шибер, Алтай, Тамирде...
(Орал -Урал, Шибер-Сибирь)

Тлоуз миң жыл артында,
Төтөли бөрү-насим да.
Тлозидүү чыйрак тегинин,
Таратнайды, түбү затына.

Түндүзү Көк Шибер, Алыс- ко,
(Алыс ко -Аляска)

Түркүсө, түшпөй муз тоңсо,
Суугуна көнгөн тоңотпой.
Суусунан балык улаган,
Соорунда чиркей уюган,
Сонуна барсаң жалотпой.

Мурунку аты «Көк Шибер», (Сибирь)
Койнунда кыргыз жүрсө, эгер?
Көк майсаң чөбүн аралап,
Карагай, кайың, карагай,
Көккө бойун тиреген,
Кыз-жигиттей кыналып,
Котоктошуп бийлеген.

Көп-көк асман чарасында,
Чайкап бойун теңселген.
Жашыл ала жалбырактар,
Жайып төшүң сеңселген.
Төбөсүнөн күндүн нуру,
Тлозүп жылуу мээримин.

Бул дүйнөдө жер жок чыгар,
«Көк Шиберге» тең келген. (Сибирь)

Арасынан Айдын нуру,
Алып кирип жүрүпчү,
Тамирына нар берген,
Чыгарбай жери ченелген.

«Көк Шибери» көк асманга,
Көшүлгөнүн көрсөң гана.
Көздөн жашын тамчылатып,
Көп кайыңдар койбайт, ана!
Ченебеген чеберлиги,
Сулуктуктун табериги,
Тлозүп берген, Тэңир ага!

Байыркы тоосу, Көк Шибер, (Сибирь)
Жапыз келет тоодон кейбир.
Көрсөң, көп-көк калдөлөңдөй,
Жүрсөң, малык төшөгөңдөй,
Көк майсаң чөбү шибер.
Кыргыздар аны боштон- бошко,
Атабаса керек, «Көк Шибер».

Тлопон суу каптап Ааламды,
Тазарткан жер-суу, заманды.
Тазарткан Тэңирим күнөөдөн,
Мээримсиз там жүрөк караңгы,
Тийгизген бир-бирине залалды,
Тлокототу!
Бошотту! Жашоону тозоктон,
Бошотту макулукту... адамды...
Бой таштап жаңылыкка кадамды.

Табигат кайрадан төрөлдү...
Таратылып суу тезинен,
Табигат таза сезинген.
Тэңир, аны телип кайра,
Маани берип адамдарга.
Талаа, тоолор көк тиреген,
Түркүнүң үлдөр ширеген.

Чайкап жамгыр күлүнүп,
Тим тийгиздейт тизеден.
Көк жибекке көмкөргөңдөй,
Калдөлөңдөй сеңселген.
Жердин көркү көк шибер.
Тэңерте жок сулуулукту,
Жараткан тим, - негкен чебер!

Көркөм жердин эли көрктүү,
Калу өнөргө келет эптүү.
Көчүп конуп ат үстүндө,
«Ат жалына казан асып»,
Ачты, жокту билдеген.
Көчүп конуп шаар салып,
Маданияты үлдөгөн.
Элик десе эбин таап эл,
Эккен тамы эбегейсиз бүрдөгөн.

Өзгөрдү заман, өзгөрдү эли,
Көрсөң азыр, кей бир жери,
Келки-келки кескилеген,
Тамирың жулуп текшилеген.
Аркы-төркү жалдор кайрык,
Тлошүп тешип түнөл салып.
Баягы көк калдөлөңдөр,
Көп аякка теңселген.

«Тайга», мурун болгон экен,
Дениз жээги көк «Тайгак».
(Тайга-Тайгак)

Көчүп кыргыз баш катырбай;
Буряты, якуту, хакастары,
Бузу багып, балык умай,
Жамап калган багың сынай.
Этек-жээгин феңиз чайкап,
Эн калган жерди жайлап.

Жүрсө керек жерди тандан,
Бара берип барып байкап.
Аздап-аздап ар кай жерге,
Арбийлык деп тукум таштап.

«Аляскага» келип жетип,
«Алыс ко?» деп белин чечип,
Отурбастан аркы өйүзгө,
Чана менен өткөн бекен?!

Маани берип бул көчүнө,
Чие салган муз бетине.
Көк муз бүтүп, жерге түшүп,
Канада, Мексика, Майя жерин,
Калуибудан мурун келип,
Муңкун, аны калган күтүп?!

Кыйла-кыйла кылымдар өтүп,
Кыркалар орустар көчүп,
Келишти оңтойун таап,
Оруп-кыйып жалдорун чаап,
«Алыс ко?» ну, «Аляска» деп,
Оңдобостон кеткен атап.

Алды, ашып «Алясканы
Арты Алтай, Турпан, Туран дагы.
Көк Түркүтөрдүн түшүн жери,
Көчүп-конгон өмүргө көнгөн эли.
Катаң сактап ар намысын,
Канга сиңген кылбат салтын.

Эркин жүрүч энчисине бурган,
Ынтымагы аппак сүтүтөй уюган.
Эзелтеден Ата-баба рухтарын,
Ата-энени сыймыктап, улуктаган.
Мал-жанын, жайыттарын,
Касиеттеп тутунган таан бабын!

Каниет кылып, колдогу барын,
Көөнөртпөгөн көөдөңгө арын.
Кыдырып кылымдарды кырга таштап,
Өзгөртпөй чамгараын, ийип чактап.
Ааламдашкан заманда да алмаштырбай,
Кийишип ап-аппак калпактарын!

Торалтыту, Тлоо бооруна бек кучактап,
Көтөрүп эңсөңдү, жоодон сактап.
Түркүсү түн күзөтүп Ай чубактап,
Күндүзү күңгөйүңдө Күн кылчактап,
Тэңирдин сага берген тартиусудур?!
«2200- жыл» Элдигиңди келдиң сактап!

Анархан Махмуткызы УСУЛОВА,
илим доктору, философ, динтаануучу,
акын-жазуучу, КР Жазуучулар Союзунун
Ардактуу мүчөсү

БИЛИМ - ӨМІР ШЫРАҒЫ

Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты – бөсекеге қабілетті маман дайындау. Мектеп – үйрететін орта, оның жүрегі – мұғалім. Ізденімпаз мұғалімнің шығармашылығындағы ерекше тұс – оның сабақты түрлендіріп, тұлғаның жүрегіне жол таба білуі. Ұстаз атана білу, оны қадір тұту, қастерлеу, арындай таза ұстау – әр мұғалімнің борышы.

Адам өз дүниетанымын түрлі кітаптар оқып дамытады. Соның ішінде әдеби кітаптарды айтпасқа болмас. Біздің қара шаңырақ ҚазҰУ-да да бұл жағдай қарастырылған. Ол «Оқуға тиіс 100 кітап». Оның ішінде халық ауыз әдебиетінен бастап, қазіргі таңдағы ақын, жазушыларға дейін бар десем қателеспеспін. Енді бүгін соның ішіндегі халық ауыз әдебиетіне кеңінен тоқталып өтсем.

Адам өмірінде тәлім-тәрбиенің маңызының зор екенін терең түсінген олардың ешқайсысы да осы тақырыпты айналып өте алмады.

Қазақ зиялыларының тәлім-тәрбие беру жөніндегі құндылықтары елжандылық, халқы үшін адал қызмет ету екенін өз еңбектерінде терең түсіндіре алды. Ұлтжандылықтың, елін сүюдің ғажайып күш екендігін терең сезінген ежелгі қазақ ақын-жыраулары, ойшылдары өз шығармаларына осы тақырыпты үнемі арқау етті, көп көңіл бөліп, халықты елі үшін жанын пиде етуге, жастарды елжандылық рухта тәрбиелеуге баса көңіл бөледі.

Жастарды елжандылық рухта тәрбиелеу жауынгер жыршысы Махамбет Өтемісұлының өлеңдерінде өзекті орын алады. Ол өз еңбектерінде жастарды ерлікке, отансүйшілікке, ар-намысты қорғауға, адамгершілікке уағыздайды. Ақынның қай өлеңін алсақ та, халыққа адал қызмет ет, еліңді, жеріңді жаудан қасық қаның қалғанша қорға, әділет үшін, халық үшін өкінбей өлу азамат ердің ісі деген аталы сөз өрнектеледі. Осындай халықшылдық идея, елжандылық сезім жастардың жүрегінен терең орын алып, оларды белсенді іс-әрекетке баулиды. Махамбет, Ақтанберді, Шал, т.б. ақын-жыраулар шығармасында ерекше сөз болатын ерлік, Отанын, елін-жерін жаудан қорғай білушілік, отбасы, ауыл-аймақ, ел намысын қорғау жолында жан аямаушылық сияқты ізгі қасиеттерді дәріптей отырып, жастардың бойына елжандылық пен интернационализмді, гуманистік қасиеттерді сіңіре аламыз.

Жумаханова Г., Бошкаев Қ.